

УДК 929(477)»19/20»І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4599>

«РАДИКАЛ У ТАКТИЦІ»: ОСИП НАЗРУК ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЙОГО СТАВЛЕННЯ ДО ІВАНА ФРАНКА

Ігор МЕДВІДЬ

У статті охарактеризовано еволюцію ставлення Осипа Назарука до Івана Франка та його творчості – від «велетня духу» та автора «найбільших і найкрасніших творів нашого літературного доробку» до «предтечі большевизму», чію творчість потрібно цензурувати, відбираючи лише деякі нешкідливі твори. **Мета статті** – з'ясувати суб'єктивні та об'єктивні причини таких змін у поглядах. Методологія статті базується на підходах хронологічності, контекстуалізації, багатofакторності з використанням біографічного та історико-генетичного **методів**.

На підставі аналітики науковець дійшов таких **висновків**. До об'єктивних причин зміни рецепції І. Франка з боку О. Назарука належить поразка національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. та трагедія, яку пережило покоління 1880-х – 1890-х рр. у зв'язку з цим. Психологічна травма, що виникла внаслідок поразки, спонукала до пошуку винних, що зумовило звинувачення на адресу «покоління батьків», зокрема І. Франка, чії соціалістичні ідеї завадили здобути державність. Внаслідок пошуку відповіді на питання «як жити далі?» чимало представників молодого покоління здійснило ідеологічний поворот «вправо» – до радикального націоналізму (Дмитро Донцов) або релігійного консерватизму (О. Назарук). Серед суб'єктивних причин виділено особисте знайомство О. Назарука із В'ячеславом Липинським та єпископом Костянтином Богачевським, які зумовили подальшу еволюцію його світогляду до монархізму та католицького інтегралізму. Також безкомпромісність та особиста схильність до радикальних ідей О. Назарука, через які В. Липинський називав його «радикалом у тактиці», зумовили його «чорно-біле» сприйняття постаті та творчості І. Франка. Особливу увагу в статті приділено листуванню між О. Назаруком та В. Липинським, а також критиці Франкової творчості в статтях О. Назарука міжвоєнного періоду.

Ключові слова: Осип Назарук, Іван Франко, В'ячеслав Липинський, рецепція, світогляд, релігія, консерватизм, радикалізм.

Осип Назарук (1883–1940) – письменник, публіцист та політичний діяч, який увійшов в українську історію як один із найяскравіших представників української католицької консервативної думки. Утім його консерватизм мав виразно радикальний відтінок. Це й не дивно, адже він починав свою політичну діяльність та публіцистичну творчість як радикал-соціаліст. Попри значну ідеологічну трансформацію, внутрішньо О. Назарук завжди залишався радикалом. Спробуємо продемонструвати це на прикладі його ставлення до творчості того, ким він так захоплювався в юності і кого так гаряче критикував у зрілому віці, – Івана Франка.

Дослідженню теми сприйняття постаті І. Франка та його творчості присвячена стаття Зоряни Величко «Іван Франко в рецепції Осипа Назарука» [5]. Частково про цю проблему згадує Лілія Бурачок у праці «Осип Назарук» [4]. У контексті ширшої церковної дискусії щодо культу І. Франка цю проблему також осмислювали: Мар'яна Комариця («Українська католицька критика»: феномен 20–30-х рр. ХХ ст.» [9], «“Дражлива тема”: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка» [10]), Микола Ільницький («Між ідеологією та естетикою: франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття в Західній Україні» [8]) та Ярослава Мельник («Церква і культ Франка» [15]). Дві мої статті також присвячені темі рецепції І. Франка в середовищі прихильників різних релігійних та ідеологічних течій: «Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки» [13] і «Ставлення до культу Івана Франка в різних ідеологічних та церковних течіях міжвоєнної Галичини» [14]. У цій статті я маю намір розвинути попередні дослідження, докладно розглянувши еволюцію ставлення О. Назарука до І. Франка та спробувавши відповісти на питання, які події й ідеї визначали цю еволюцію, а також як вона вписується в ширший контекст поколіннєвого досвіду.

О. Назарук належав до того ж покоління, що й Франкові діти: Андрій, Тарас, Петро й Анна. Він був лише на 4 роки старший від Андрія Франка (1887 р. н.). Це було покоління, що з дитинства виростало на Франкових творах та захоплювалося ними. Культурою казкою для цих дітей був «Лис Микита». Богдан Барвінський (1880 р. н.) згадував:

«Незвичайне враження справив на мене Франків “Лис Микита”, який тоді друкувався у кожному номері “Дзвінка” за 1890 рік з численними ілюстраціями. Ми, діти, не могли дочекатися спокійно виходу кожного нового номера “Дзвінка”, читали “Лиса Микиту” з захопленням, вчили його напам'ять, а як він був виданий книжкою, десятки разів перечитували його як якусь свіжу новину» [3, с. 565].

Ще в юному віці О. Назарук захопився соціалістичними ідеями, беручи участь у діяльності драгоманівських гуртків – юнацьких відділень Української радикальної партії (УРП). Будучи гімназистом, він активно долучався до захисту прав українських учнів. За таку активну позицію його виключили з Бучацької гімназії, і він переїхав до Золочівської, а матуру був змушений здавати у Львові. Потому навчався у Віденському університеті, де в 1904–1905 роках очолював знану українську студентську організацію «Січ». У той же період він став членом УРП [4, с. 194–195].

І. Франко був тоді одним із найбільших авторитетів для студентської молоді, зокрема, і для О. Назарука. Андрій Ніковський згадував, як у 1908 р. з «пієтетом говорено про нього (І. Франка. – *І. М.*) на зборах львівської студентської громади», на яких виступали студентські лідери Степан Баран, О. Назарук і Микола Залізняк [26, 588]. Так, наступного, 1909 р., у кількох номерах часопису радикалів «Громадський Голос» О. Назарук опублікував нарис «Чим є для нас Іван Франко?» [25]. Згодом 1910 р. цей нарис вийшов окремою брошурою під назвою «Про Івана Франка» [21]. Автор написав його з просвітницькою метою – «щоби молоді селяни радикальної партії

знали докладніше про те, хто був Іван Франко» [21, с. 3]. Він дуже схвально оцінив політичну та публіцистичну діяльність письменника:

«Франко виробив програму радикальної партії, в ряді брошур означив її тактику і причинився до піднесення радикальної публіцистики (газетярства) до такої високої міри, що ні одна партія в Галичині не мала так добре редагованих газет, як радикальна партія» [21, с. 3].

Автор нарису всіляко вихваляв літературну творчість І. Франка, відзначаючи, що «найбільші і найкрасніші твори нашого культурного дорібку – то його [Франка. – *I. М.*] робота» [21, с. 5]. Він називав І. Франка «велетнем духу» й порівнював його з водоспадом Ніагарою, який найкраще слухати на певній віддалі, бо коли людина стоїть близько до нього, то шум занадто сильний, аби вповні оцінити його красу. Так само й сучасники не можуть вповні оцінити велич І. Франка [21, с. 5]. Підкреслюючи загальну популярність Франкових творів, він риторично запитував читачів:

«Хто з вас не знає його книжки “Захар Беркут”, котру як читати, то й найстарші люди слухають цілими ночами? Хто з вас не знає його оповідання “Триць і панич”, його книжки “Лис Микита”, його оповідань “В поті чола”, його “Панських жартів”? Хто з вас не знає вірша “Тей, хто на сьвіті красну долю має”, в котрім він кровавими словами представив жите нашого хлопа?» [21, с. 11].

Утім, найвищої оцінки серед віршів І. Франка, на його думку, заслуговують «Вічний революціонер» і «Не пора» [21, с. 5].

Українські діти, які в 1890-х роках зачитувалися «Лисом Микитою», у середині 1910-х років стали до боротьби за українську державність в рядах УСС та УГА. Михайло Західний, який воював разом із Тарасом Франком, описував, що останнього одного разу помилково сприйняли за німця:

«І щоб на будуче баламутство не ширилося, мій курінний отаман, вступаючи в дім українського інтелігента на квартиру, рекомендував себе:
– Я Франко, син того, що написав “Лиса Микиту” для української дівори.
Моє лице паленіло зі стиду за моїх земляків. А раділа душа, коли, бувало, на такі слова курінного отамана питали люди:
– А за кого ж ви нас маєте? Хіба ж ми не знаємо, хто то був Іван Франко?» [7, с. 725].

Долучився до цієї боротьби й О. Назарук, який працював у пресовій квартирі УСС. У 1916 р. вийшла його брошура «Слідами Українських січових стрільців», у якій він, зокрема, згадував, що в українській січовій бібліотеці найбільше було книг Івана Франка – 21 том, зазначаючи: «...з бібліотеки я був вельми вдоволений» [23, с. 8]. Про те, наскільки знаковими для січовиків були Франкові твори, довідуємося зі ще одного уривка цієї брошури:

«У Волівці казали нам сотники понищити всякі записки і навіть книжки, які хто мав при собі, бо се може звернути на нас підозрінне (на випадок як попадемо в полон), що ми Стрільці і спричинити вивішення. Тоді багато товаришів, що мало дневники, попалили їх і подерли книжки, навіть поезії Франка і и.» [23, с. 78].

Прикметно, що саме поезії І. Франка, а не кого-небудь іншого, виокремив О. Назарук у цій згадці про спалення книжок. Вочевидь, це свідчить, що вони користувалися особливою популярністю серед стрільцтва.

Небагато відомо про те, скільки разів та за яких обставин перетиналися життєві шляхи О. Назарука та І. Франка. Зважаючи на те, що О. Назарук на початку ХХ ст. мало часу проживав чи перебував у Львові, таких зустрічей було, напевно, небагато. Зі спогадів Марії Струтинської довідуємося:

«У 1915 р. Франко перейшов до захисту УСС-ів, де комендантом був д-р. М. Волошин. Були там тоді Степан Чарнецький, Осип Назарук, братанок лікаря Озаркевича, Щуровський, медик 5-го року» [27, с. 792].

Ці спогади підтверджують і спогади Володимира Щуровського:

«Приют був не лише місцем для лікування і відпочинку знеможених війсьними трудами і хворобами стрільців, тут гуртувались майже всі активні елементи тодішнього інтелектуального життя у Львові. Реституція української преси (Назарук, Голубець, Когут), віднова українського театру (Лесь Новіна Розлуцький, Онуфрак, Демчишин) вийшли якраз з рядів приютовців» [28, с. 785].

Зважаючи на пієтет до І. Франка, можна припустити, що О. Назарук не міг опустити цю нагоду порозмовляти з живою легендою.

Через кілька років після цієї зустрічі в притулку для січових стрільців все змінилося кардинально. Січовики та інші українські військові формування так і не вибороли омріяної незалежної України. Частина комбатантів та дипломатів обрали шлях еміграції. Серед них і О. Назарук. У серпні 1922 р. він виїхав до Канади як надзвичайний представник уряду ЗУНР. Власне, під час перебування у Канаді та США його світогляд зазнав значної трансформації. Внаслідок розчарування поразкою українських визвольних змагань та під впливом листування з істориком і головним ідеологом українського консерватизму В'ячеславом Липинським, О. Назарук із радикала та соціаліста перетворювався на консерватора та монархіста.

Поразка визвольних змагань була чималим потрясінням для покоління О. Назарука. Вона змушувала колишніх комбатантів шукати відповіді на питання: «Що ми зробили не так?», «Хто винен?» і найголовніше «Як жити далі?» Для багатьох наслідком пошуків відповідей на численні питання стало переосмислення їхніх молодечих поглядів, ідеалів і кумирів. Чимало з них вчинили «поворот праворуч»: одні, як, наприклад, Д. Донцов – до ультранационалізму, інші, як О. Назарук – до монархічного консерватизму та інтегрального католицизму.

Головну причину поразки української революції їхнє покоління вбачало в соціалістичних ідеях, які охопили тогочасних українських політиків. Ці ідеї начебто переорієнтували акценти на соціальні візії замість державотворчих прагнень. Винуватцем невдачі було обрано покоління їхніх «батьків», які були ідейними натхненниками та пропагандистами цих лівих ідей – М. Грушевського, І. Франка, а найбільше грімів летіло в сторону ідеологічного «діда», одного з перших популяризаторів цих ідей на українських теренах – М. Драгоманова. В одному зі спогадів про своє перебування в довоєнному Києві Назарук писав:

«Мав я тоді, як уся наша тодішня інтелігенція, повну голову хаосу і всяких неможливих “ізмів”. Захоплений анархізмом (драгоманівщиною) й іншими “ізмами” аж до самого дна душі – не розумів я тоді значіння релігії та внутрішньої дисципліни і вартости покори перед нею. Велика війна і страшна руїна України, котру зруйнували до самого ґрунту ті колись дорогі мені “ізми”, – та довге скитальство між чужими народами стоптали буйний хаос в моїй голові та навчили не соромитися покори» [18, с. 13–14].

Зі зміною поглядів трансформувалося і його ставлення до І. Франка. О. Назарук всіляко протиставляв його своєму новому кумирові – В. Липинському, уживаючи при цьому оригінальні метафори:

«Освіта та культура, котру нахапає чоловік моєї верстви, – се річ випадкова, – у Вас се річ натуральна, з рода в род передавана. Так і чути се, коли порівнюю Ваші писання з писаннями Грушевського, Франка, Драгоманова. У Вас як дуб виростає думка з могутніми конарами. У них – якісь порозривальні, кошляві, болем покручені. Чи то нерви, чи мязи, чи чорт зна що – раз у раз інакше викривлювані. Ви – при всій Вашій фізичній кволости – дерз і храбр, вони – якісь дивно боязкі людиці, що все оглядаються на те, що скажуть “західні поступовці” на їх думки. <...> Словом – Ви дуб, вони лози – при всій їх масовости продукції. Розуміється, вони грому не бояться, бо вони лози, а у Вас він бє – та ще як бє. Але з того рішучо не виходить, що Ви звалювали страшну роботу на лози, коли тягар її може видержати тільки дуб. А з лоз можна крутити плетінки і т. п.» [11, с. 194].

У листах до В. Липинського О. Назарук критикував майже всю Франкову поетичну творчість:

«Я якраз читаю Франка – потребую для лекцій про літературу, на які запросили мене до Дітройту. Страшна пустка в тім Франку. Просто дивуюся, чим я замолоду одушевлявся; з виїмком “Мойсея” – нема нічого в його поезіях будуючого. Навіть його поема “І. Вишенський” – се спекулятивне висловлюванне натуралістичних мудроців про життя й пантеїстичних про Бога, аскезу і т. д. – з кепсько дочіпленим націоналізмом» [11, с. 260].

Мовби виправдовуючи поразку свого покоління, О. Назарук пробував перекласти провину на інтелектуалів попередніх поколінь, які, на його погляд, нічому цінному молоді не навчили:

«Кожний нарід має щось подавати молодому поколінню, що має читати й на чім учитися – цілий ряд мислителів з різних часів. А у нас? Сміх Котляревського, сервілізм Квітки, ножі Шевченка, анархізм Драгоманова, переважно пустий крик Франка (з виїмком “Мойсея”), страшну наївність Павлика...» [11, с. 267].

Вирішувати питання, на його думку, потрібно радикально. В одному листі він закликав В. Липинського до інтелектуального знищення попередників, бо, тільки зруйнувавши старе, можна збудувати щось нове:

«Основна помилка, чи радше недостача Вашої пропаганди в тім на мою думку (як практика пропаганди в масах), що Ви не почали з убиття попередників, у нас велетнів пропаганди: Драгоманова, Франка, (Грушевського Ви усмертили), Винниченка... і навіть Шевченка як суспільно-державницького пропагатора» [11, с. 195].

На заклик О. Назарука до консервативного хрестового походу проти українських революціонерів, В. Липинський відповів своєму кореспондентові з виваженістю справжнього консерватора:

«Шевченко, Франко, Драгоманов – революціонери. Боротьба з їхніми шкідливими думками при помочі принижування їх революційного авторитету, думаю, безцільна... І зовсім не біда, що ми маємо революціонерів. Біда, що ми маємо тільки революціонерів. Щоб вилічити оцю смертельну однокістість нації – нам треба консервативів з програмою позитивною, а не тільки з негациєю революціонерів» [12, с. 193].

Однак О. Назарук до слів свого ідейного кумира не дослухався, продовжуючи «хрестовий похід». У 1926 р., переїхавши з Чикаго до Філадельфії, він очолив редакцію католицького часопису «Америка», наближеного до єпископа Костянтина Богачевського – апостольського екзарха для українців у США. У цей період О. Назарук усе більше стає католицьким інтегралістом. У католицтві на протигагу течії модернізму, що проникав у Церкву, виник напрямок, який називали «інтегрізм» або «інтегралізм». Його представники пропагували збереження церковної традиції в усій її повноті й чистоті та характеризувалися ідейною безкомпромісністю. У Греко-католицькій церкві інтегралізм тісно пов'язаний із течією латинників, що акцентувала на зближенні релігійних практик ГКЦ до католицьких.

Митрополит Андрей Шептицький негативно оцінював вузьку та нетерпиму поставу латинників, додаючи в ній погорду, що заважає розвитку церкви:

«Послухати їх [латинників. – *І. М.*], то тільки вони є найвірнішими католиками в цілій країні, а всі, хто не погоджується з ними, є поганими католиками, заповоненими духом еретичної схизми, із котрими потрібно завзято боротися» [6, с. 292].

Ба більше, на його думку, «якщо ця тенденція переможе, то вона допроводить нашу Церкву до руїни» [6, с. 293].

Слід зазначити, що владика К. Богачевський був одним із завзятих противників ушанування пам'яті І. Франка, культ якого набував все більшого поширення. А О. Назарук був одним із тих, хто допомагав йому в боротьбі проти культу І. Франка. Так, О. Назарук писав:

«...Нема тут ніякої бібліотеки: пустиня! Щойно закладаємо: вперше єпископ [Богачевський. – *І. М.*] на мою просьбу спровадив 28 книжок Франка, бо не було на основі чого й полеміки вести» [11, с. 397].

Спроба єп. К. Богачевського заборонити своїм священникам відправляти заупокійні служби за І. Франком та брати участь в заходах його вшанування наткнулася на чималий спротив серед частини духовенства та мирян. Вони спробували обійти

заборону, апелюючи до прикладу митрополита А. Шептицького, який дозволяв вірним своєї єпархії шанувати І. Франка. Зважаючи на Франків авторитет О. Назарукові довелося відбиватися від нападів:

«У справі полеміки буквально все кинулося тут проти мене, аж до священства включно, щоб не чіпати Франка (а для Церкви се річ засаднича і єпископ (К. Богачевський. – *I. М.*) та й я уважаємо, що “чіпати” конечно, бо інакше Церква зійде на фарсу й атеїстичний розсадник). Головним аргументом всіх було, що у краю (в Галичині. – *I. М.*) всі за культом Франка» [11, с. 400].

Він енергійно взявся до праці й уже в 1926 р. видав брошуру «Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?», у якій виступив проти поширення культу І. Франка, бо його матеріалістичний та атеїстичний світогляд нищить церкву та негативно впливає на український народ. Уривки з брошури були передруковані в Галичині у католицькому віснику «Поступ» в 1926 р. як статті: «Матеріялістичний світогляд Івана Франка» (№ 7/8) [20] та «Культ Івана Франка а молодь» (№ 9/10) [19]. Узагалі саме такі риси О. Назарука, як активність, працездатність та енергійний темперамент, імпонували В. Липинському [12, с. 185]. А ще, за словами того ж таки В. Липинського, О. Назарук був «мабуть, найкращим популярним бесідником нашого покоління» [12, с. 186].

Улітку 1927 р. О. Назарук повернувся з еміграції уже з цілком іншим світоглядом: «...Вернувся до краю зовсім інший чоловік: віруючий в Бога, католик, противник радикалізму і соціалізму, консерватист» [4, с. 212]. Поєднавши гетьманський монархізм та католицький інтегралізм, він остаточно порвав зі своїм інтелектуальним та ідейним минулим. Ці два ідейні світогляди дуже органічно поєдналися, адже гетьманський монархізм – був ідеологією реакції на загрози, що виникали внаслідок революції. Ідеологією, що пропонувала знаходити вихід не в майбутньому, а в минулому – спиратися на свої найкращі традиції. Інтегралізм же протистояв як ліволіберальним ідеологіям, так і християнським спробам модернізувати католицизм. Як і монархізм, він мав антиреформаторське спрямування.

Станіславівський єпископ Григорій Хомишин саме потребував такого енергійного, досвідченого та відданого діяча, який допоміг би утверджувати й поширювати ідеї католицького інтегралізму. О. Назарук з цього погляду був ідеальною кандидатурою – енергійний, талановитий публіцист із фанатичним запалом неофіта. У 1928 р. він став головним редактором газети «Нова Зоря», а через два роки – одним із засновників та провідних діячів новоутвореної Української католицької народної партії (з 1932 р. – Української народної обнови).

У 1932 р. католицький тижневик «Неділя» закликав читачів здавати гроші на надгробний пам'ятник І. Франкові. Це спровокувало дискусію: потрібно чи не потрібно вшановувати греко-католикам цього поета. Осип Назарук був заповзятим противником культу І. Франка. Тому «Нова Зоря», редактором якої, як ми зазначали вище, був О. Назарук, вмістила ряд полемічних публікацій, лейтмотивом яких було: християни не можуть шанувати І. Франка як національного героя, оскільки у його

творчості та світогляді домінували атеїстичні, матеріалістичні та соціалістичні риси. Серед численних антифранківських публікацій були і статті самого О. Назарука: «Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ?» [22]; «Довкруги культу Франка» [16]; «Чи було б добре вщипити у молодь культ Франка?» [24]; «Предтеча большевизму. Іван Франко й українська суспільність на тлі його надгробника» [2]; «Зневага цвинтаря при відкритті надгробника Франка» [1]; «Значіння форми для ідеології. З приводу останніх подій в т-ві Письменників і журналістів ім. Івана Франка» [17].

На підтвердження Франкового атеїзму й матеріалізму О. Назарук апелював до його вірша «Душа безсмертна» та поеми «Ex nihilo. Монолог атеїста». На його думку, віруючий український народ не може прийняти Франкового світогляду, який належить до найстрашніших світоглядів, що з'являлися в історії людства [22, с. 2]. Один із аргументів О. Назарука щодо шкідливості культу І. Франка полягав у згубному впливі цього письменника на молоде покоління. О. Назарук зробив короткий аналіз вибраних Франкових поезій, зокрема порівнявши його любовну лірику з романом «Страждання молодого Вертера» Йогана Вольфганга Гете [24, 6]. Цей роман про нещасливе кохання свого часу спричинив хвилю самогубств серед молоді, яка зачитувалася ним. Самогубство, як відомо, є одним із найбільших гріхів у християнській релігії. Тому О. Назарук критикував І. Франка, називаючи його поетом «пристрасти, яка є проявом егоцентризму, незрівноваження і слабости» [24, с. 6]. Також О. Назарук порівнював І. Франка з Фрідріхом Ніцше, відомим своєю гострою критикою церкви і християнства та атеїстичною книгою «Антихрист» [22, с. 3].

Окрім того, О. Назарук навів іще один аргумент проти культу І. Франка, який мав би апелювати до страхів і фобій читача. Один із головних образів ворога у статтях «Нової Зорі» були Радянський Союз та більшовики. Тому проводячи більшу чи меншу паралель між Франком та більшовиками, дописувачі «Нової Зорі» намагалися остаточно дискредитувати всяку можливість творення культу І. Франка.

«Сей світогляд (Франка. – *І. М.*) може бути основою тільки до розвалу, який роблять большевики і їх свідомі або несвідомі поклонники, – наголошував О. Назарук. – Тому большевики послідовно поступають, коли проголошують офіційно світогляд Франка» [22, с. 2].

Він назвав І. Франка «предтечею большевизму»:

«Найважливіший прояв його діяльності – се ширений ним атеїзм. Під тим оглядом Франко був предтечею большевизму, найстрашнішої руїни, яку знає історія людства. А що Франко був письменник впливовий, отже, його погляди заважили на поглядах інтелігенції й народа всієї України, як перед, так і за Збручем. Атеїстичні погляди Франка скріпили свого часу большевизм і причинилися до заливу ним України. Тому Франко є і буде співвідповідальний за моральну й фізичну руїну України» [22, с. 2].

Утім, потрібно сказати, що О. Назарук не вважав усю творчість І. Франка шкідливою:

«Між його творами є й такі, котрі кождий монастир може давати до читання дітям у сиротинцях, кождий священник може поручати молоді нашого народу» [22, с. 1].

Із Франкової любовної лірики О. Назарук схвально оцінив вірші «Як на вулиці зустрінеш» та «Як почувеш вночі» [24, с. 6]. Одночасно О. Назарук уважав доцільним запровадити цензуру щодо деяких творів Франка:

«Та з його творчости можна зробити тільки вибір, а цілоти її ставити як предмет культу не вільно. Значить: цензура? Так, цензура! Бо коли не буде розумної цензури, то потому допустимо буквально всьо, як на схід від нас допустили й полюбили всьо, що йшло “наліво”» [24, с. 7].

Загалом відзначаю, що у своїх статтях О. Назарук методично намагався виправити ті тактичні хиби, які, на його думку, не зробив його новий ідейний наставник В. Липинський – він намагався «убити своїх попередників» – «велетнів пропаганди». До їх числа належав і І. Франко. Приспускаю, що такі дії О. Назарука, Д. Донцова та інших осіб, які так радикально змінили свій світогляд – це їхнє підсвідоме бажання зняти з себе провину за поразку українського національного руху й перекинути її на своїх ідейних наставників, мовляв: «То вони винні. Вони нас збаламутили. Ми тоді ще були молоді і не розуміли нічого, тому й піддалися на їхній вплив». Але що характерно для цих людей: заперечуючи попередні радикальні та утопічні розв’язки проблем, вони впадали в іншу крайність – захоплювалися новими, не менш радикальними та утопічними, розв’язками. Попри те, що О. Назарук у переконаннях перейшов на засади консервативного світогляду, внутрішньо він залишався радикалом. Як зазначав Іван Лисяк-Рудницький, «був виходнем з середовища галицької Радикальної партії й ця школа залишила на ньому нестерпний слід. Недаремно Липинський казав йому: “Ви радикал у тактиці”» [12, с. 192]. Складно сказати, що у випадку з радикалізмом О. Назарука було визначальним – формаційний досвід і радикальне виховання чи тяжіння до безкомпромісності та радикальності в самому характері. Це питання потребує глибшого дослідження, однак варто усвідомлювати, що воно належить до «нерозв’язаних суперечок» між тими, хто вважає, що певні наші риси закладені генами, і тими, хто вважає їх наслідком потрапляння особи в певне середовище і є продуктом певного виховання.

У кожному разі О. Назарук, попри ідеалізацію постаті В. Липинського, насправді світоглядно не розділяв ідей цього мислителя. Різницю між ними слушно зауважив І. Лисяк-Рудницький:

«Липинський визнавав закономірність існування в лоні українського суспільства різних ідейно-політичних течій; його метою було об’єднання та збалансування цих антагоністичних течій на базі монархічного правопорядку. Знов же Назарук, з типовим фанатизмом неофіта, хотів в українському політичному житті “зрубати й викорчувати” все, що було незгідне з гетьманською ідеологією» [12, с. 199].

Зважаючи на це, і оди Франкові молодого О. Назарука, і його ж нищівні пасквілі на адресу письменника у міжвоєнний період мають, насамперед, не інтелектуальну,

а ідеологічну основу. Вони відображають ментальні особливості, характерні для людей його покоління, формаційний досвід радикалізму, а також певні особливості характеру самого О. Назарука – схильність до крайнощів і фанатизму, тяжіння до надмірної ідеалізації своїх кумирів та демонізації супротивників.

Список використаної літератури

1. А. Ч. [Осип Назарук]. Зневага цвинтаря при відкритті нагробка І. Франка // *Нова зоря*. 1933. Від 1.VI. С. 1.
2. А. Ч. [Осип Назарук]. Предтеча большевизму І. Франко і українська суспільність на тлі його нагробника // *Нова зоря*. 1933. Від 1.VI. С. 2.
3. Барвінський Б. Мої спомини про д-ра Івана Франка (1900–1915) // *Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб.* Львів: Каменяр, 2011. С. 564–573.
4. Бурачок Л. Осип Назарук // *ЗУНР 1918–1923. Уряди. Постаті.* Львів, 2009. С. 193–216.
5. Величко З. Іван Франко в рецепції Осипа Назарука // *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2013. Вип. 38. С. 11–18.
6. Гентош Л. Митрополит Шептицький. 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.
7. Західний М. Як Іван Франко післав мене до гімназії // *Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб.* Львів: Каменяр, 2011. С. 721–725.
8. Льницький М. Між ідеологією та естетикою: франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття в Західній Україні // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. С. 3–24.
9. Комариця М. Українська «католицька критика»: феномен 20–30-х рр. ХХ ст. Львів, 2007. С. 92–99.
10. Комариця М. «Дражлива тема»: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка // *Парадигма*. 2008. Вип. 3. С. 92–99.
11. Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського (1921–1930) / упоряд. М. Дядюк. НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2004. 156 с.; ілюстр.
12. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту // Іван Лисяк Рудницький. Історичні есеї: у 2 т. Т. 2. Київ: Основи, 1994. С. 173–247.
13. Медвідь І. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. 40. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 96–101.
14. Медвідь І. Ставлення до культу Івана Франка в різних ідеологічних та церковних течіях міжвоєнної Галичини // *Evropský filozofický a historický diskurz*. Svazek 1. Vydání 2. 2015. С. 14–27.
15. Мельник Я. Церква і культ Франка // *Українське літературознавство*. Вип. 60. Львів, 1995. С. 35–49.
16. Назарук О. Довкруги культу Франка // *Нова зоря*. 1932. Від 19.VI. С. 2–3.
17. Назарук О. Значіння форми для ідеології. З приводу останніх подій в Т-ві Письменників і Журналістів ім. І. Франка // *Нова зоря*. 1937. Від 21. XI. С. 3–4.
18. Назарук О. Київ і Значення традиції. Шікаго, 1926. 32 с.
19. Назарук О. Культ Івана Франка а молодь // *Поступ*. Ч. 9–10. 1926. С. 136–145.
20. Назарук О. Матеріалістичний світогляд Франка // *Поступ*. Ч. 7–8. 1926. С. 117.

21. Назарук О. Про Івана Франка. Львів: Б-ка «Громадського Голосу», 1910.
22. Назарук О. Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? // *Нова зоря*. 1932. Від 19. VI. С. 1–3.
23. Назарук О. Слідами українських січових стрільців. Львів, 1916. 158 с.
24. Назарук О. Чи добре було б у молодь вщіпити культ Франка? // *Нова зоря*. 1932. Від 26. VI. С. 6–7.
25. Назарук О. Чим є для нас Іван Франко? // *Громадський Голос*. 1909. № 47. Від 17. XI. С. 1–2; № 48. Від 23. XI. С. 3–4.
26. Ніковський А. Франко в Одесі в 1909 р. // *Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб.* Львів: Каменярь, 2011. С. 587–591.
27. Струтинська М. Фрагменти із щоденника праці в літературно-мистецькому музеї Івана Франка // *Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб.* Львів: Каменярь, 2011. С. 791–795.
28. Щуровський В. Іван Франко серед українських січових стрільців // *Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб.* Львів: Каменярь, 2011. С. 784–787.

References

1. A. Ch. [Osyp Nazaruk]. (1933). Znevaha tsvyntaria pry vidkrytti nahrobka I. Franka. *Nova zoria*. Vid 1.VI. S. 1. Lviv, Ukraine.
2. A. Ch. [Osyp Nazaruk]. (1933.)Predtecha bolshevyzmu I. Franko i ukrainska suspilnist na tli yoho nahrobnyka. *Nova zoria*. Vid 1.VI. S. 2. Lviv, Ukraine.
3. Barvynskiy, B. (2011). Moi spomyny pro d-ra Ivana Franka (1900–1915). *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 564–573. Lviv, Ukraine.
4. Burachok, L. (2009). Osyp Nazaruk. *ZUNR 1918–1923. Uriady. Postati*. S. 193–216. Lviv, Ukraine.
5. Velychko, Z. (2013). Ivan Franko v retseptsii Osypa Nazaruka. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii: Zhurnalistyka. Vyp. 38. S. 11–18. Lviv, Ukraine.
6. Hentosh, L. (2015). Mytropolyt Sheptytskyi. 1923–1939. *Vyprobuvannia idealiv*. 586 s. Lviv, Ukraine.
7. Zakhidnyi, M. (2011). Yak Ivan Franko pislav mene do himnazii. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 721–725. Lviv, Ukraine.
8. Ilnytskyi, M. (2010). Mizh ideolohiieiu ta estetykoiiu: frankoznavchi doslidzhennia mizhvoiennoho dvadtsiatylittia v Zakhidnii Ukraini. *Ivan Franko u krytytsi: zakhidnoukrainska retseptsiiia 20–30-kh rokiv KhKh st.* S. 3–24. Lviv, Ukraine.
9. Komarytsia, M. (2007). *Ukrainska «katolytska krytyka»: fenomen 20–30-kh rr. KhKh st.* S. 92–99. Lviv, Ukraine.
10. Komarytsia, M. (2008). «Drazhlyva tema»: dyskusii u mizhvoiennii Halychyni shchodo kultu Ivana Franka. *Paradyhma*. Vyp. 3. S. 92–99. Lviv, Ukraine.
11. Lysty Osypa Nazaruka do Viacheslava Lypynskoho (1921–1930) / uporiad. M. Diadiuk. NAN Ukrainy, LNB im. V. Stefanyka. (2004). 156 s. Lviv, Ukraine.
12. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). Nazaruk i Lypynskiy: istoriia yikhnoi druzhby ta konfliktu. *Ivan Lysiak Rudnytskyi. Istorychni esei: u 2 t. T. 2.* S. 173–247. Kyiv, Ukraine.
13. Medvid, I. (2014). Mizh relihiieiu ta natsiieiu: dyskusii shchodo kultu Ivana Franka v tserkovnomu seredovyschchi Halychyny v 1920–30-ti roky. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 40. S. 96–101. Zaporizhzhia, Ukraine.

14. Medvid, I. (2015). Stavlennia do kultu Ivana Franka v riznykh ideolohichnykh ta tserkovnykh techiiakh mizhvoiennoi Halychyny. *Evropský filozofický a historický diskurz*. Svazek 1. Vydání 2. S. 14–27.
15. Melnyk, Ya. (1995). Tserkva i kult Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 60. S. 35–49. Lviv, Ukraine.
16. Nazaruk, O. (1932). Dovkruhy kultu Franka. *Nova zoria*. Vid 19.VI. S. 2–3. Lviv, Ukraine.
17. Nazaruk, O. (1937). Znachinnia formy dlia ideologii. Z pryvodu ostannikh podii v T-vi Pysmennykiv i Zhurnalistiv im. I. Franka. *Nova zoria*. Vid 21. KhI. S. 3–4. Lviv, Ukraine.
18. Nazaruk, O. (1926). Kyiv i Znachennia tradytsii. 32 s. Shikago, USA.
19. Nazaruk, O. (1926). Kult Ivana Franka a molod. *Postup*. Ch. 9–10. S. 136–145. Lviv, Ukraine.
20. Nazaruk, O. (1926). Materiialistychnyi svitohliad Franka. *Postup*. Ch. 7–8. S. 117. Lviv, Ukraine.
21. Nazaruk, O. (1910). Pro Ivana Franka. Lviv, Ukraine.
22. Nazaruk, O. (1932). Svitohliad Franka. Chy mozhe nash narid pryniaty yoho kult? *Nova zoria*. Vid 19. VI. S. 1–3. Lviv, Ukraine.
23. Nazaruk, O. (1916). Slidamy ukrainskykh sichovykh striltsiv. 158 s. Lviv, Ukraine.
24. Nazaruk, O. (1932). Chy dobre bulo b u molod vshchipyty kult Franka? *Nova zoria*. Vid 26. VI. S. 6–7. Lviv, Ukraine.
25. Nazaruk, O. (1909). Chym ye dlia nas Ivan Franko? *Hromadskyi Holos*. № 47. Vid 17. KhI. S. 1–2; № 48. Vid 23. KhI.S. 3–4. Lviv, Ukraine.
26. Nikovskyi, A. (2011). Franko v Odesi v 1909 r. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 587–591. Lviv, Ukraine.
27. Strutynska, M. (2011). Frahmenty iz shchodennyka pratsi v literaturno-mystetskomu muzei Ivana Franka. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 791–795. Lviv, Ukraine.
28. Shchurovskyi, V. Ivan Franko sered ukrainskykh sichovykh striltsiv. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 784–787. Lviv, Ukraine.

Ігор Медвідь – кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (вул. Івана Франка, 150–152, м. Львів, 79011, Україна).

Ihor Medvid' – Cand. Sc. (History), Deputy Director for Scientific Work, Ivan Franko National Literary and Memorial Museum of Lviv (150–152 Ivan Franko Str., Lviv, 79011, Ukraine).

E-mail: igorko@ucu.edu.ua

“A RADICAL IN TACTICS”: OSYP NAZARUK AND THE EVOLUTION OF HIS ATTITUDE TOWARDS IVAN FRANKO

Ihor MEDVID’

The article characterizes the evolution of Osyp Nazaruk’s attitude to Ivan Franko and his creative oeuvre – from “the giant of spirit” and the author of “the grandest and most artistic works of our literary output” to “the precursor of bolshevism”, whose writings are in need of being censored, selection of some harmless works only to be made. The article **aims at** clarifying subjective and objective reasons for the changes like these in the worldview. The methodology of the paper is based on the chronology principle approaches, contextualization and multifactoriality with the biographical and historical-genetic **methods** employed.

Based on the analytics, the following **conclusions** have been arrived at. The author of the article attributes the defeat of the national liberation struggles of 1917–1923 and the tragedy experienced by the generation of the 1880s–1890s due to this defeat to the objective reasons for the change in the reception of I. Franko by O. Nazaruk. The psychological trauma caused by the defeat caused the search for culprits, which led to accusations against “the parents’ generation”, in particular Ivan Franko, whose socialist ideas prevented him from gaining the statehood. Looking for answers to the question “How to live on?”, many representatives of the younger generation made an ideological turn “to the right”, i.e. Radical Nationalism (Dmytro Dontsov) or Religious Conservatism (Osyp Nazaruk).

From among the subjective reasons, O. Nazaruk’s personal acquaintance with Vyacheslav Lypyns’kyi and Bishop Kostiantyn Bohachevs’kyi is distinguished, which led to the further evolution of his worldview towards Monarchism and Catholic Integralism. O. Nazaruk’s uncompromisingness and personal inclination towards radical ideas, due to which Vyacheslav Lypyns’kyi called him a “radical in tactics”, determined his “black and white” vision of the figure and creative works of I. Franko. In the article, the author focused special attention on the correspondence between O. Nazaruk and V. Lypyns’kyi, as well as criticism of I. Franko’s oeuvre in O. Nazaruk’s articles of the interwar period.

Keywords: Osyp Nazaruk, Ivan Franko, Vyacheslav Lypyns’kyi, reception, worldview, evolution, national liberation struggle, religion, Conservatism, Nationalism, Radicalism.

Дата подання: 20 червня 2023 р.